

Передмова

Наші велосипеди — «Туристи» на підсилених шинах з такої ж раритетної нині «України» — проїхали Миколаїв, і десь на півдорозі до Демні я угледів невеличкий лісок. Чудово! Матимемо дрова. Води ми вже набрали неподалік у джерелі. Час і про ночівлю подумати. Ми — трійко приятелів — фанати колярства (як називали колись велоспорт), не розлучаємось із нашими вірними друзями, які намотали за своє довге життя не один десяток тисяч кілометрів. Щоправда, у кожного в гаражі сучасні «байки» з амортизаторами, карбоновими рамами — справжні витвори інженерного мистецтва. Та коли «доріженька кличе», сіidlaємо старих випробуваних коней. З титановими багажниками, годними витримати до ста кілограмів вантажу. Заходимо в лісок, аби в тіні поставити велосипеди, і... зупиняємось зачудовані білокам'яним маревом — просто серед лісу постає капличка, аж дух захоплює. Кому заманулося бути похованим серед лісу? З певністю, що не місцевий багатій. Каплиця, хоча й розруйнована, усе ще приваблює немісцевим шиком. Їй би пасувало прикрасити Личаківське кладовище у Львові, а не цю Богом забуту місцину, де лише пташки та інколи лісова дичина забреде. Тут пахне таємницею.

Таємниця озонує в повітрі. Хоча... уважно придивившись, бачимо, що не звірина, а люди тут добряче «попрацювали». Грунтовно зруйновані підземелля, де були поховані останки. Дивно, як стоять ці стіни, адже фундамент

практично знищено... Читаю напис: «Станіслав Скарбек». Невже той самий? Фундатор і будівничий львівського драматичного театру. Авантюрист і меценат... Зрозуміло — тут шукали скарби людини, що славилась найбагатшою в Галичині. Трохи моторошне насправді сусідство — розграбована каплиця в лісі. У гарному товаристві згаємо нічку, думаю собі... Відходимо в пошуках хмизу.

Не знаю чому, але ліс, який майже налякав нас уночі, як з'ясували вранці в місцевих мешканців, колись був ландшафтним парком гігантських розмірів, теж створеним Скарбеком. Граф любив усе чимале. Ледь чутний жаб'ячий хор, який супроводжував нас увечері, розмістився в озері, викопаному в парку для графа. А поруч з цим зеленим куточком зростали стіни величезного замку-палацу. Величезного — це найменший з епітетів, які можна дібрати до споруди.

Бував у Вавелі, у Пред'ямському замку в Словенії, у Марієнбурзькому замку й можу сказати: не масштабно жили тевтонці... Скарбек — от хто тямив у розмірах! Похмуре громаддя суворого палацу займає площу, достатню для розміщення середнього села. До нескінченного триповерхового головного корпусу приєднуються два чотириповерхові крила зі стилізованими баштами заввишки в п'ять поверхів. Нині він постраждав від перебудов, його галереї втратили свій монументальний декор, та це не головне — розміри правлять бал, розміри придушують звуки, розміри втискують людину в землю. Цей палац усі тут називають «заклад». Граф планував, що буде він омріяним домом для всіх, хто позбавлений житла, — без огляду на національність, стать чи стан. Загалом він розрахований на чотириста осіб...

Віття дерев чудовою куртиною прикриває місце останнього спочинку того, хто понад усе любив театр. Крутячи педалі курним шляхом, намагаємось згадати все, що кожен

із нас знав про цю людину. Не багато того назбиралося. Та й те, що сплигло в пам'яті, заслуговувало найбільшої уваги. Не лише сам Скарбек, а й люди, найтісніше з ним пов'язані, — його дружина Софія Яблонівська та Олександр Фредро, її другий чоловік. Можна й продовжити — їхній спільний з Олександром син Ян-Олександр також став драматургом, а донька Софія, одружившись із Яном Шептицьким, — матір'ю майбутнього митрополита Андрея.

Після мандрівки засів в архівах і бібліотеках — заманулось відкрити цю історію. Можливо, це не «зоряні часи людства», як у С. Цвейга, та «людство» може бути як всеохопним поняттям, так і вживатися як синонім поняття «суспільство». Україна чи навіть Галичина не такий уже й маленький шмат цього суспільства. А трійко цих людей немало спричинились до того, що життя в цьому краї видозмінилося, набуло нових рис. Без сумніву, це були його зоряні хвилини. По-справжньому зоряні, бо благословило їх велике кохання. Зелена завіса, що вкрила останній прихисток одного з головних його героїв, повинна відкритися.

Не претендую на документальність (хоча каркас і стоїть на міцному документальному підґрунті), не це ставив за мету, а чудо, яке творить з чоловіками любов жінки, майже дівчинки, яке розрівнює їхні дороги. Йдеться про графів Станіслава Скарбека та Олександра Фредро, яких у масштабах Галичини, та й загалом України, не можна не назвати великими.

У палаці Яблоновських була велика бібліотека. У кожній бібліотеці (звісно, там, де не живуть справжні бібліофіли) зазвичай більшість непрочитаних книжок — ті, що купили через колір їхніх палітурок, чи й просто тому, що шкіряні оправи гарно пахли. Софійка не була винятком — до таких книжок торкалась кілька перших днів по купівлі, розгорнула їх, читала перших пару сторінок, й вони поверталися на визначене їм місце. За якийсь час про них забували чи просто споглядали із неприхованою огидою. Через вартість їх не викидали, але вони ставали непотрібними речами, яких у кожному провінційному палаціку чимало.

Набагато менше в бібліотеці було тих книжок, з якими Софійка не розлучалася з дитинства. Вони нагадували їй час, коли вона іще не навчилася проскакувати сторінки, читала з лівого верхнього в нижній правий кут. То, мабуть, єдині книги, які вона справді прочитала в житті й у які повірила.

Прочитані книжки спричинилися до того, що Софійка жила в постійному страху, наче пропустить щось надзвичайне й чарівне у своєму житті. А це ж мусить відбутися, бо ж відбувалось із кожною героїнею її улюблених книжок. Та по сьогодні чомусь так виходило, що справжні розваги, гучні карнавали — це великопанське щастя — відбувалися завше деінде або дізнавалася вона про них надто пізно. Але вперто й постійно будувала плани, як ухопити за хвоста свою пташину щастя, не прогавити миті, коли життя, як уві сні, перетвориться на казку.

* * *

Іще не було п'ятої ранку, як невсипуще небо початку літа почало вдоволено рожевіти і через півгодини проповзло під вії Софійки, вторгшись у темряву її сну. Прокинулась вона задоволеною — сон, темрява і все з ними пов'язане ніколи не будили в юної графині приємних спогадів.

Із яблуком у зубах, наче той пес мисливський зі здобиччу, ходить молода панночка просторою залогою замку — місця собі знайти не годна. І чого? А бозна! Софійка витягла яблуко з рота (на підборіддя потекла кисло-солодка слина, як у дитини), дивиться крізь вікно, а бачить зовсім інше: до їхнього обійстя під'їжджає вершник на арабському конику. Хто б це? Серед знайомих батька таких статних військових немає. Вершник спрямовує погляд у вікно, і її аж спіпить блакить його очей, гіпнотизує. Софійка знає, це непристойно, та не може відвести від незнайомця очей.

— Що таке пані уздріла там, за вікном? — допитується Зоська, її покоївка, з якою у неї здавна приятельські стосунки. Лютує на Зоську, що та збурила її фату-моргану, таке дивне, таке чудове, таке бажане видиво. Тому не повертається до неї. Зоська торкає її плеча, і тут вона не витримує — потік сліз фонтаном б'є з оченят.

— Панночко, люба, що сталося?! — відскочила трохи налякана дівчина.

Софійка кидається їй в обійми.

— Зосенько, я хочу, щоб мене хтось до смерті покохав, як тебе твій Збишек... Аби полюбив мене й не розлюбив довіку... Щоб він так за мною упадав, аж всіх моїх подруг завидки брали... На руках мене носив, цілував без пам'яті й...

Далі юна Софійка не знала, що науявляти і захотіти. Бо захотіти можна, коли бодай щось пережила, бодай одне кохання... Вона ж лиш зачитувалась чужими романами та любовними перипетіями, а її серця не досягло ще жодне почуття. На бали її ще не вивозили. Нашукати собі милого

могла хіба в театрі, та й там вони були досить рідкими гостями, бо Львів навідували не так уже й часто. Звісно, там багачко ставних, хвацьких офіцерів, що їй так подобались, їх можна було зустріти просто на вулиці. Розглядала їх не соромлячись. Вони теж озиралися на юну панну, яка кидала надто цікавські погляди. Підсміхалися у вус й чвалали собі далі.

— У панни все попереду. Я ж бачила, які паничі закидають на вас оком... — потішала Зося.

— Паничі! — байдуже фиркнула Софійка. — Хочу, аби мій коханий був офіцером! У них он яка виправка — жоден цивільний їм не дорівняє!

Треба сказати, що її служниця була ще й чудовим оповідачем. Могла проговорити без упину всеньку нічку. Одна історія перепліталась у неї з іншою, одна подія прозирала крізь другу. Тонке плетиво слів починалось із того, що сталося вранці, а потім охоплювало ціле століття, аби знов повернутися до цін на м'ясо...

Їхню розмову перервав настирний дзвоник, що скликав челядь на обід.

— Скажи матінці, що я не голодна, — кинула Софійка, знову втуплюючись у вікно.

У Софійки був якийсь тоскний, тужний, болючий до судоми прояв особистості, з одного боку — нестримне бажання заявити про себе, з іншого — туга за собою, за тою, що все іще не здійснилась.

— *Rany Boskie!*¹ — скрикнула Зося. — Я й забула! Матінка наказала прибути швидше, бо може буде потрібна допомога за столом, адже у нас сьогодні гості! — скрикну-

¹ Рани Господні! (*пол.*) — вигук, який часто вживають католики, висловлюючи полярні стани: розпачу, радості, здивування, страху, а навіть і прокляття, як *Good God* (*англ.*), що відповідає нашому «Господи, Боже мій», так само як і «Чорт забирай».

ла, кинувши хитрого позирка на панночку. Не помилилась — цікавість у Софійки спрацювала одразу ж.

— Часом не знаєш, хто прибув? — на позір байдуже запитала Софійка.

— Ну звідки ж? Мені про таке не сповіщають...

— Піду й я — лиш погляну, хто це до нас завітав.

За великим столом окрім домашніх сиділи двоє поважних чоловіків. Софійка одразу звернула увагу на пана, у якого були пишні вуса та пов'язана на сорочці велика фіолетова кокарда. Батько відрекомендував його як відомого архітектора Людвіга Піхля. Іншого гостя Софійці не треба було представляти — граф Станіслав Скарбек бував у їхньому обійсті не один раз, навіть полюбляв із нею пожартувати. Так зазвичай не звертають уваги на тих, кого знають з дитинства. Софійка, сівши навпроти архітектора, дозволила навіть щось покласти собі в тарілку, правда, більше поїдаючи знаменитість очима й не дуже уважно слухаючи його розлогий виклад стосовно віденського класицизму. Зате «ампір», це нове слово, яке раз у раз уживав пан Людвіг, зацікавив дівчину. Та хоч би якою цікавою була їхня фахова розмова, зрозуміти до кінця, про що йдеться, вона все одно не могла, тому, поколупавши виделкою в тарілці й подзьобавши, достоту як той горобчик, попросила в поважного товариства вибачення й гайнула собі в дзеркальну залу, де на неї вже чекала її подруга Ядвіся, що добиралася на заняття із сусіднього маєтку. Раз на тиждень пані Малгожата спеціально приїздила до дівчаток зі Львова давати їм уроки танців.

Танцювати Софійка любила. Коли подруга вже втомлено покотом падала на довгу лаву, що простягалася вздовж стіни, вона вперто викручувала витіюваті па.

Станіслав Скарбек, що випадково (а може, й не дуже) зазирнув у дзеркальну залу для танців, увесь час протирав

свої цвікери¹. Граф не міг погамувати дрібних дрижаків у руках. Ніколи не міг погасити внутрішнього хвилювання, споглядаючи молоденьких панночок, що у твердих пачках під супровід фортепіано відпрацьовували химерні фігури. Урешті вертихвістки спостерегли цікавський погляд графа. Вони зупинилися і стали посміюватися, про щось перешіптуючись. Та пані Малгожата закликала їх до порядку. Дівчатка час від часу зустрічались очима. Обидві чудово знали, що робити цього в жодному разі не слід, бо ж їм нізащо не стриматись від сміху. Між ними ніби була натягнута жива, вібруюча нитка сміху; аби не розреготатись, їм треба було уникати дивитись одна на одну. Та очі самі липнули до поважного паняги, котрий так уважно до них приглядався. Часом і він стримано їм підсміхався.

— Дівчатка, у вас якісь проблеми? — врешті запитала пані Малгожата.

Обидві, мов за командою, напустили на себе байдужий вигляд і дружно, наче нічого й не було, піднімали й опускали в такт музики плеченята. Та варто було вчительці відвернутися, сміх електричними розрядами рвався із них, мов із блискавиці. Видко, передчувало Софійчине серденько, що доля колись зблизить її й цього поважного статечного чоловіка. Навіть коли Скарбек покинув приміщення, сміх, здавалося, продовжував вітерцем прогулюватися великою залою й дівчата відчували його кожную секунду.

Після уроку Софійка помчала чимдуж у ванну, або, як у них її називали, купелеву кімнату. Довго стояла під струменем прохолодної води, бо окрім поту мусила ще й остигнути від емоцій.

Вийшовши з ванни закутана в довгий, по кісточки халат, Софійка забігла у вітальню, де було велетенське, аж до

¹ Спеціальна форма окулярів, яку полюбляли носити вельможі (пол.).